

PALEO- AKTUEEL

ARCHEOLOGIE IN 1996

8

RuG

Auteursrechten voorbehouden

Copyright 1997, Vakgroep Archeologie, Rijksuniversiteit Groningen

Druk- en bindwerk: Universiteitsdrukkerij, RuG

Omslag: opgraving van het poortgebouw van het blokhuis te Stavoren, pp. 124-128

Omslagontwerp: J.M. Smit

Delen van deze uitgave mogen in andere publicaties worden overgenomen
mits zij van een duidelijke bronvermelding zijn voorzien

Inlichtingen: Vakgroep Archeologie, Poststraat 6, 9712 ER Groningen

ISBN 90 367 0632 7

PALEO-AKTUEEL

8

redactie

Mette Bierma

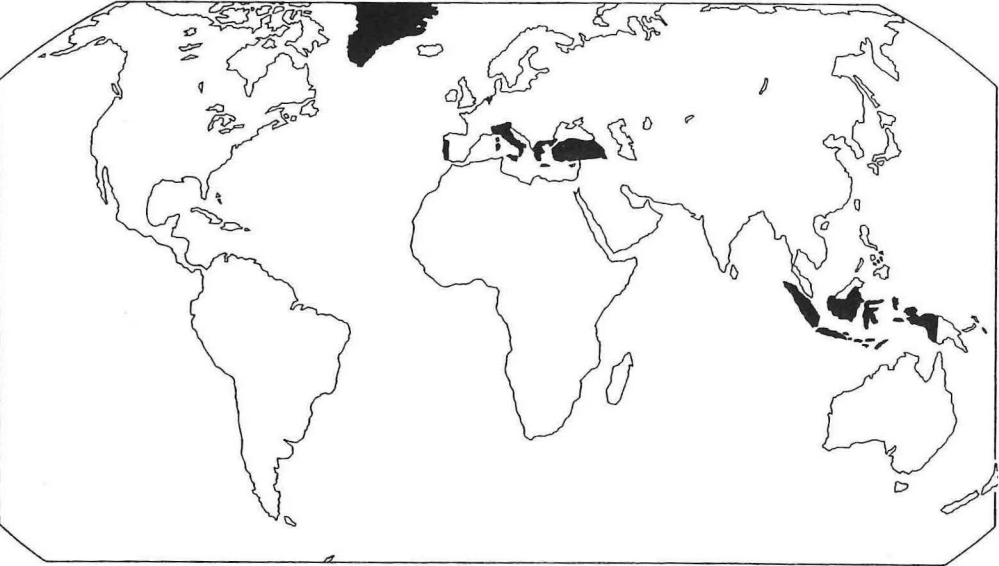
Jurjen M. Bos

Otto H. Harsema

Vakgroep Archeologie

Groningen, 1997

In deze aflevering: Griekenland, Groenland, Indonesië, Italië, Nederland, Portugal, Turkije.

In deze aflevering uit Noord-Nederland: 1. Delfzijl; 2. Lageland; 3. Haren; 4. Jelsum; 5. Wijnaldum; 6. Rewert; 7. Leeuwarden; 8. Stavoren; 9. Rijs; 10. Oldeholtwolde; 11. Anlo; 12. Gasteren; 13. Balloo; 14. Rolde; 15. Borger; 16. Darp; 17. Meppen.

INHOUD

L.J.M. VAN ES & K. WALCH Een vondst van reuzenhert bij Delfzijl (Gr.)	9
G.J. BARTSTRA Het Toaliaan	11
D. STAPERT & L. JOHANSEN Het <i>ANALITHIC</i> -project en de werktuigen van Oldeholtwolde (Fr.)	15
D. STAPERT & G.R. BOEKSCHOTEN Ruimtelijke patronen rondom de haard van Oldeholtwolde (Fr.)	20
L. JOHANSEN & D. STAPERT Vuurmakers uit paleo-Eskimonederzettingen in West-Groenland	24
M.J.L.Th. NIEKUS, J.P. DE ROEVER & J.L. SMIT Een vroeg-mesolithische nederzetting met tranchetbijlen bij Lageland (Gr.)	28
S. BOTTEMA & A. WALSWEEER De hazelaar, gesponsord door het klimaat of door de mens?	33
H. BUITENHUIS Asıklı Höyük: vroege domesticatie en veeteelt	38
J.N. LANTING & A.L. BRINDLEY Dateringen voor oorsprong en verspreiding van de Europese boomstamkano	43
J.N. LANTING Het zogenaamde hunebed van Rijs (Fr.)	47
A.L. BRINDLEY Het gebruik van megalietgraven in Noord-Nederland	51
A.D. NEVES ESPINHA Megalithische monumenten in Évora-Reguengos de Monsaraz (Port.)	55
F.A. VEENMAN Landevaluatie in de Pontijnse regio (Zuid-Latium, Italië), dateringsproblemen rond een bronstijd-akkerbouwfase	59
M. KLEIBRINK Weven voor de godin: een labyrint	63

M. ESSINK	
De vondstcontext van bronzen speerpunten, dolken, zwaarden, messen en hals- en armringen uit Noord-Nederland	68
M.J.M. DE WIT	
Een aantal bijzondere Drentse grafvondsten uit de vroege en midden-ijzertijd	71
W. PRUMMEL & M.C.V. VINK	
Dierenbotten uit Argos op het voormalige BAI in Groningen	74
E.J. DROST	
Nederzettingen en landschap in het stroomgebied van de Astura, Zuid-Latium, Italië	79
P.A.J. ATTEMA, A.J. NIJBOER & G.J.M. VAN OORTMERSSEN	
Romeinse kolonisatie ten zuiden van Rome (3), het aardewerkonderzoek	84
Y. DIJKSTRA, H.R. REINDERS, V. RONDIRI & Z. MALAKASIÓTI	
Van Duivelsberg tot Rode Rots: de survey van 1996 in de vlakte van Almiros (Griekenland)	89
H. WOLDRING, R.T.J. CAPPERS & H.R. REINDERS	
Veldwerk in de vlakte van Antiochië	93
S. BOTTEMA, A. SARPAKI, H.R. REINDERS & N. MACGILLAVRY	
Minoïsch Kreta en de uitbarsting van Santorini	97
J.M. BOS, J. SCHEFFER & J.H. ZWIER	
Een terpzool bij Rewert (gem. Littenseradiel, Fr.)	100
C. VERMEEREN & J. SCHELVIS	
Ondernemers in archeologie. Een factor van belang binnen het Nederlandse archeologische bestel	102
J.T. ZEILER	
Offers en slachtoffers. Faunaresten uit de Fortunatempel te Nijmegen (2e eeuw n.Chr.)	105
J.M. BOS & A.J. NIJBOER	
Koninklijke patronage: de edelsmid van Wijnaldum (Fr.)	108
A.J. NIJBOER & C. TULP	
De vloer van een smidse te Wijnaldum (Fr.)	111
D.A. GERRETS	
Waarom was de eigenaresse van de fibula van Wijnaldum een koningin?	115
H.A. GROENENDIJK, P.B. KOOI & M.J.L.Th. NIEKUS	
Een Olde Hof te Haren (Gr.)	118

A. JAGER	
Camminghaburg te Leeuwarden en Dekemastate te Jelsum (Fr.)	121
A. UFKES	
Het archeologisch onderzoek van het 'Blokhuys' te Stavoren, gem. Nijefurd (Fr.)	124
J.M. BOS & G.J. DE LANGEN	
Prospectie, tussen drijfzand en beleid: Stavoren (gem. Nijefurd, Fr.)	129

Voorwoord

Deze achtste aflevering van *Paleo-aktueel* geeft een eerste indruk van enige van de onderzoeksactiviteiten van de vakgroep Archeologie van de Rijksuniversiteit Groningen in 1996.

Een belangrijke gebeurtenis voor het onderzoek in dat jaar was ook de toewijzing van twee grote projecten door de Stichting voor Historische Wetenschappen van de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek. Het Italische project hangt nauw samen met het werk dat door P.J.A. Attema en anderen in deze en eerdere *Paleo-aktueels* is beschreven. Dit onderzoek wordt samen met de Vrije Universiteit uitgevoerd. Het andere project, samen met de Universiteit van Amsterdam over de opkomst van het Friese koninkrijk, is voortgekomen uit de opgravingen in Wijnaldum, waarover eveneens uitvoerig is bericht.

In totaal zullen acht promotie-onderzoekers en twee post doc-onderzoekers de gelederen van de drie instituten komen versterken.

Paleo-aktueel houdt U op de hoogte.

RUIMTELIJKE PATRONEN RONDOM DE HAARD VAN OLDEHOLTWOLDE (FR.)

Dick Stapert en Gijsbert R. Boekschoten¹

De Oldeholtwolde-file

In het voorgaande artikel (van Stapert & Johansen) wordt kort ingegaan op het *ANALITHIC*-project. Een belangrijk onderdeel daarvan is de creatie van een volledig en gedigitaliseerd gegevensbestand voor de jong-paleolithische vindplaats bij Oldeholtwolde in Friesland. De *Oldeholtwolde-file* moet uiteindelijk niet alleen alle ca. tienduizend vondsten met hun coördinaten omvatten, inclusief gegevens over materiaal-soort, technologie, typologie, breuken, brandsporen, metrische kenmerken etc., maar ook de resultaten van de *refitting*-analyse en de uitkomsten van een eerder door Emily Moss uitgevoerde gebruikssporenanalyse.

Het gegevensbestand van Oldeholtwolde doet onder meer dienst om het in ontwikkeling verkerende computerprogramma '*ANALITHIC*' te testen. Dat programma moet een geïntegreerd en transparant werktuig worden voor ruimtelijke analyse van steentijdvindplaatsen. Naar we hopen zullen rond eind 1997 de belangrijkste doelen die we ons gesteld hebben, verwezenlijkt zijn. Ongeveer tezelfdertijd is de publicatie van een congresboek over ruimtelijke analyse voorzien, waarin onder meer de nieuwe *refitting*-analyse van Oldeholtwolde, verricht door Lykke Johansen, gepresenteerd zal worden (Johansen & Stapert, in voorber.).

Dit artikeltje is bedoeld om een indruk te geven van de stand van zaken betreffende de *Oldeholtwolde-file*. Op dit moment (jan. 1997) zijn alle vondsten opgenomen in het bestand, waarvan de belangrijkste componenten zijn:

- 6886 vuurstenen artefacten, inclusief ca. 5100 splinters (<1,5 cm),
- 1124 stenen van andere soorten materiaal,
- 1849 exact ingemeten houtskooldeeltjes,
- 96 mogelijke 'gastrolieten' (maagsteentjes van vogels).

Daarnaast zijn er nog meerdere duizenden zo-

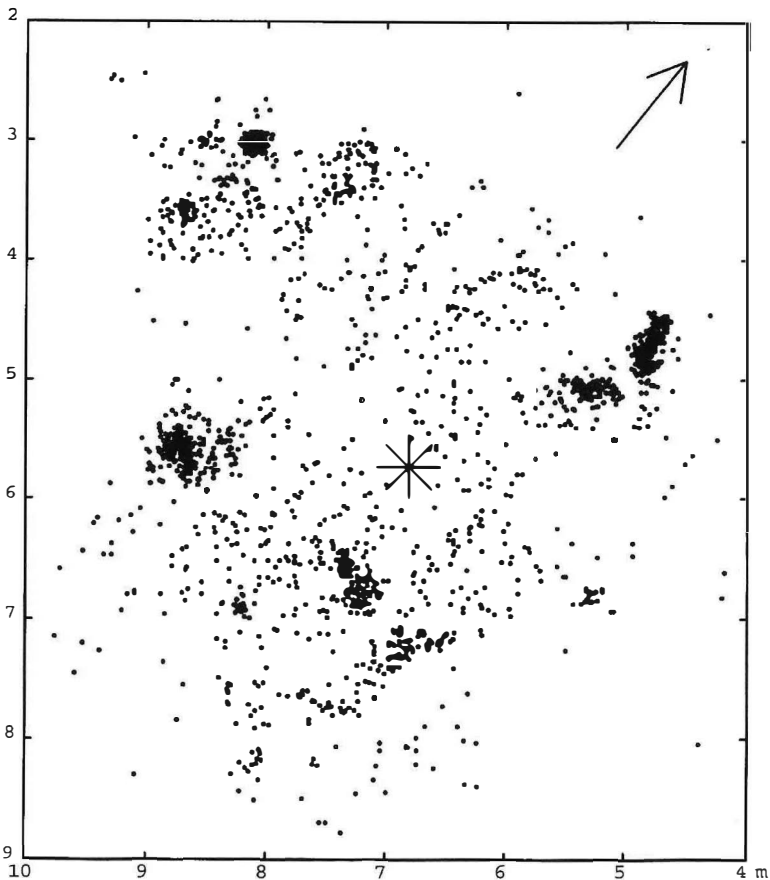
genaamde 'microsplinters', vuurstenen kleiner dan 5 mm, die in een apart bestand zijn opgenomen. De *Oldeholtwolde-file* is echter niet af. In de loop van 1997 zal nog een aantal kenmerken van de vondsten moeten worden ingevoerd (het betreft met name technologische aspecten van de vuurstenen en metrische aspecten van de niet-vuurstenen). De *refitting*-gegevens betreffende de vuurstenen maken reeds deel uit van het gegevensbestand, maar die van de andere stenen nog niet. Momenteel zijn we bezig met het bouwen van de module voor gebruikssporen, waarna in de loop van 1997 de functionele determinaties van Emily Moss ingevoerd zullen worden.

Vuursteensplinters, houtskoolpartikels en glimmende kiezelstjes

De ruimtelijke structuur van de nederzetting bij Oldeholtwolde wordt gekarakteriseerd door een haard, ongeveer in het midden van de artefactconcentratie. De haard bestond uit een ondiep kuiltje van zo'n halve meter in doorsnede, geplaveid met platte zandstenen. Uit onderzoek met de ring- en sectormethode is gebleken dat de haard in de open lucht lag, niet binnen een tent of hut (Stapert, 1992). Om geen last van de rook te hebben zullen de mensen in het algemeen bovenwinds van de haard gezeten hebben. In het proefschrift van de eerste auteur werd de conclusie getrokken dat tijdens de occupatie bij Oldeholtwolde de wind *grosso modo* uit het westen of noordwesten kwam, omdat in die hoek de meeste werktuigen lagen.

In een vorig artikel gingen we dieper op deze problematiek in (Stapert & Boekschoten, 1996).² Momenteel nemen we voor Oldeholtwolde een rotatie om de haard aan, gedurende de bewoning, van zuidwest door west naar noord-noordwest. Met andere woorden: we zijn er nog steeds van overtuigd dat de mensen zich voor-

Fig. 1. Oldeholtwolde. Vuursteensplinters (afslagjes van 0,5 tot 1,5 cm) (n = 2573). Ster: haardcentrum. De pijl geeft het noorden aan. De drie kaartjes in dit artikel zijn vervaardigd door de auteurs met behulp van het ANALITHIC-computerprogramma.

namelijk aan de westkant van de haard ophielden, terwijl de oostkant voornamelijk een *toss zone* was waarheen afval werd weggegooid, omdat daar toch niemand zat.

In dit artikeltje willen we drie verspreidingskaarten van Oldeholtwolde presenteren die met het nieuwe ANALITHIC-programma zijn vervaardigd. De kaarten laten exact ingemeten vondsten zien van de volgende categorieën: vuursteensplinters (afslagjes 0,5-1,5 cm), houtskooldeeltjes, en mogelijke 'gastrolieten'. Teneinde een zo duidelijk mogelijk beeld te geven tonen we niet het gehele opgravingsvlak, maar alleen het centrale deel van de nederzetting, rond de haard.

In figuur 1 zijn de locaties van in totaal 2573 splinters gekarteerd. Zes of zeven compacte concentraties, hier en daar paarsgewijs, zijn duidelijk zichtbaar; ze liggen in een wijde kring

om de haard. Waarschijnlijk zijn dit residuen van vuursteenbewerking ter plaatse, maar deze hypothese moet nog nader onderzocht worden in samenhang met de resultaten van experimenteel werk (zie Johansen & Stapert, 1996). Froukje Veenman zal zich in 1997 met deze kwestie bezighouden, voor haar afstudeerscriptie.

De locaties van de 1813 houtskooldeeltjes in het gekozen areaal zijn weergegeven in figuur 2. Opvallend zijn twee vrijwel houtskoolvrije zones direct ten westen van de haard en de dichte concentratie oostelijk ervan. Dit beeld ondersteunt de resultaten van de ruimtelijke analyse op basis van de vuurstenen: de mensen zaten voornamelijk aan de westkant van het vuur. De concentratie van houtskool ten oosten van de haard zal het resultaat zijn van meerdere keren uitruimen van de haard.

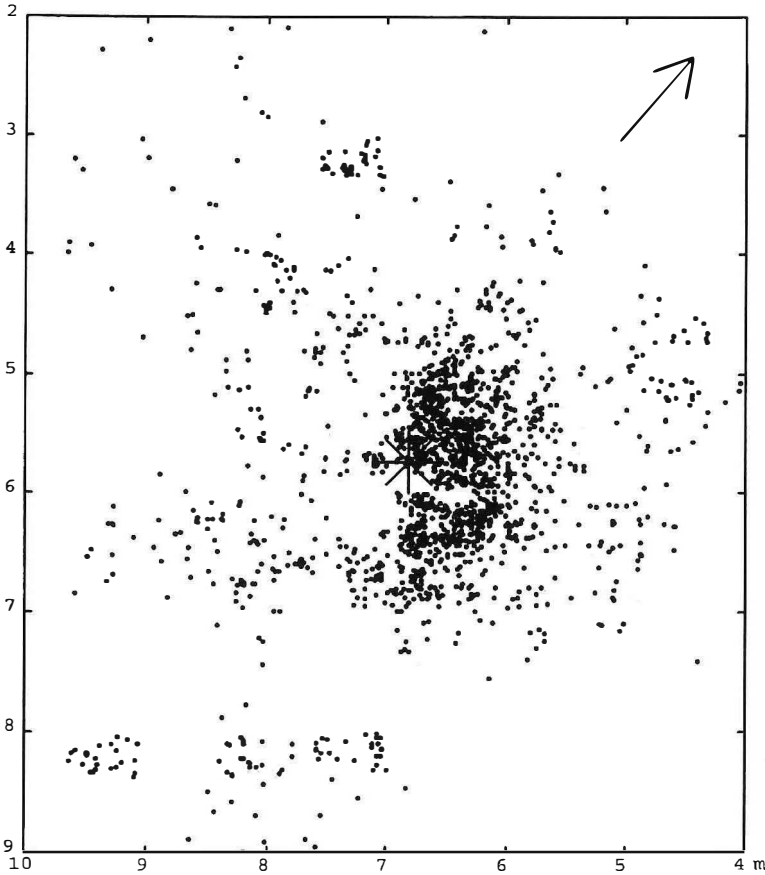

Fig. 2. Oldeholtwolde. Houtskooldeeltjes ($n = 1813$).

In figuur 3 zijn 96 mogelijke ‘gastrolieten’ gekarteerd. Dit zijn afgeronde en deels glimmende steentjes met diameters van rond 0,5 cm. Met name het feit dat ze voor het overgrote deel zeer dicht bij elkaar werden aangetroffen, ongeveer 1 m ten noordoosten van het haardcentrum, maakt het waarschijnlijk dat we hier met maagsteentjes van één of enkele vogels te maken hebben (zie Bottema, 1975).

Zulke steentjes zouden ook tijdens hevige stormen in het dekzand kunnen zijn terechtgekomen, maar dan zouden ze niet zo geconcentreerd bijeenliggen.

In de komende jaren zullen we ongetwijfeld nog vele honderden andere verspreidingskaarten van Oldeholtwolde vervaardigen. Omdat de vindplaats zo goed bewaard is gebleven, geven deze drie verspreidingskaartjes echter al een

aardige indruk van het kampleven van een rendierjagersgezin uit de laatste ijstijd.

Summary

One of the aims of the ANALITHIC project is to create a complete data file, including the results of refitting analysis and use-wear studies, for the Hamburgian site at Oldeholtwolde in the province of Friesland. The intention is to complete this work in the course of 1997. To give an impression of the Oldeholtwolde file in its present state, distribution maps are presented for three artefact categories: 2573 flint chips (flakes smaller than 1.5 cm; fig. 1), 1813 charcoal particles (fig. 2) and 96 possible gastroliths: stones deriving from bird stomachs (fig.

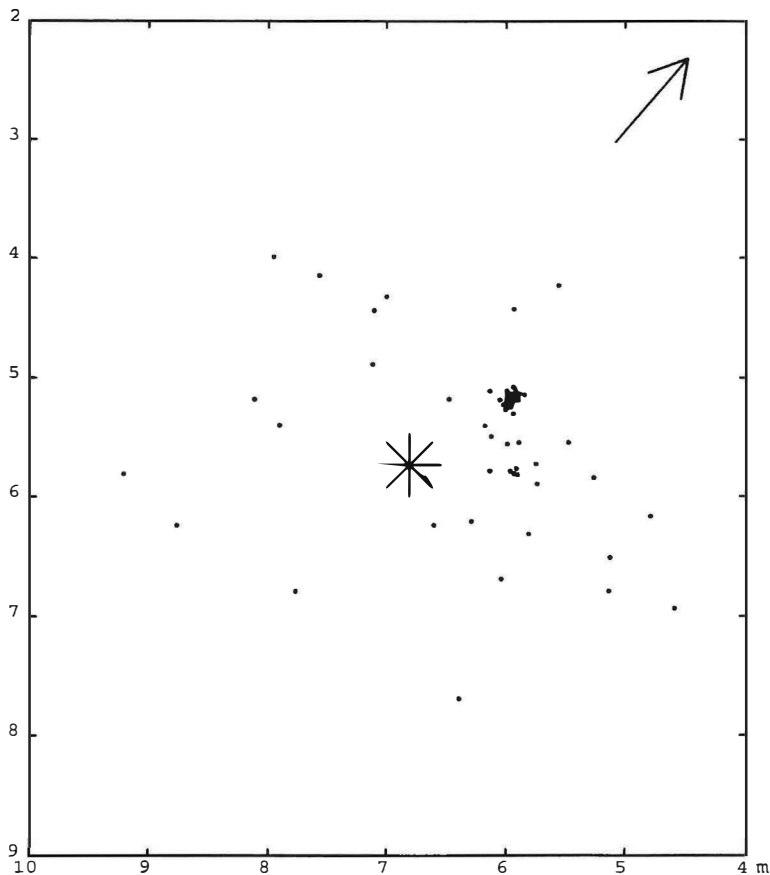

Fig. 3. Oldeholtwolde. Mogelijke 'gastrolieten': maagsteentjes van één of enkele vogels (n = 96).

3). All locations used in these maps were recorded individually. The hearth at Oldeholtwolde (indicated by a star symbol) was most probably in the open air, with the drop zone - where most of the tools were left - to the west, and a toss zone - containing a great deal of charcoal cleared out of the hearth - to the east of it.

Noten

1. Gerard Terborghstraat 18b, 9718 RD Groningen.
2. Helaas is er een fout geslopen in één van onze diagrammen. Het betreft de vroegste bewoningsfase (fig. 1), waarvoor we een overheersende windrichting uit het zuiden reconstrueerden (fig. 5). Op basis van de nieuwe refitting-analyse moet dat zijn: circa zuid-west. Het algemene beeld blijft echter in stand (de nieuwe gegevens zullen worden opgenomen in Johansen & Stapert, in voorber.).

Literatuur

- Bottema, S., 1975. The use of gastroliths in archaeology. In: A.T. Clason (ed.), *Archaeozoological studies*. Amsterdam, pp. 397-406.
- Johansen, L. & D. Stapert, 1996. Compacte vuursteenconcentraties: werd er iets gemaakt of iets weggegooid? *Paleo-aktueel* 7, pp. 25-29.
- Johansen, L. & D. Stapert (red.), in voorber. *ANALITHIC; a workshop on spatial patterns at Stone Age sites*. Rotterdam.
- Stapert, D., 1992. Rings and sectors: intrasite spatial analysis of Stone Age sites. Diss. Rijksuniversiteit Groningen.
- Stapert, D. & G.R. Boekschoten, 1996. 'The answer is blowing in the wind': naar dynamische modellen van steentijdnederzettingen. *Paleo-aktueel* 7, pp. 20-24.